

Artikel

Naar een algemeen rechtstheoretisch kader voor strafprocesrechtelijke bewijsstandaarden

Mr. N. (Noud) Lentjes*

1. Inleiding

Of het nu gaat om het wel of niet in beslag nemen van goederen, de beslissing op de vordering tot voorlopige hechtenis of de beantwoording van de bewijsvraag: de rechter is geïnteresseerd in hetgeen daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Feiten vormen, in de woorden van civilist De Bock, de belangrijkste grondstof voor elke (straf)rechtelijke beslissing.¹ Tegelijkertijd moge duidelijk zijn dat wat er heeft plaatsgevonden, of gaat plaatsvinden, niet steeds met dezelfde mate van zekerheid vast hoeft komen te staan om een bepaalde beslissing te kunnen nemen. Het strafprocesrecht kent dan ook verschillende rechtsbegrippen die voorschrijven welke mate van zekerheid voldoende is om een feitencomplex – al dan niet in voorlopige zin – in rechte vast te stellen en er een beslissing op te doen steunen.² Zo dient voor een bewezenverklaring de rechter ervan ‘overtuigd’ te zijn dat de verdachte het tenlastegelegde heeft begaan, terwijl voor de inbeslagname van goederen een ‘redelijk

vermoeden’ van schuld volstaat. Daarmee hebben deze rechtsbegrippen, die ik hierna gemakshalve aanduid met de term bewijsstandaarden, een essentiële functie binnen de strafrechtelijke oordeelsvorming.³

Een blik op de recente literatuur leert dat ten aanzien van deze bewijsstandaarden en hun functie vragen bestaan en/of probleempunten worden geconstateerd. Zo zijn de meningen verdeeld over de toegevoegde waarde van een extra bewijsstandaard – in de vorm van ‘buiten redelijke twijfel’ – voor de bewijsvraag, en bestaat discussie over de precieze betekenis van de aannemelijkheidsmaatstaf bij de strafuitsluitingsgronden en de gedragsbeïnvloedende en vrijheidsbeperkende maatregel (hierna: GVM).⁴ Verder wordt van oudsher de vraag gesteld hoe de bewijsstandaarden in het vooronderzoek, zoals ‘redelijk vermoeden’ of ‘ernstige bezwaren’, geïn-

263

* Noud Lentjes is promovendus en docent bij de afdeling Strafrecht & Criminologie en in het Onderzoekscentrum Staat en Recht (SteR) van de Radboud Universiteit. Promotoren zijn M.I. Fedorova en M.J. Dubelaar.

1 R.H. de Bock, *Tussen waarheid en onzekerheid: over het vaststellen van feiten in de civiele procedure* (diss. Tilburg University), Deventer: Kluwer 2011, p. 1.

2 De woorden feiten en vastgesteld staan tussen aanhalingstekens omdat ze een betekenis hebben die nauw verbonden is met de juridische context en kan afwijken van het taalgebruik in het dagelijks leven of andere wetenschapsgebieden. Zo versta ik in mijn proefschriftonderzoek onder ‘feiten’ alles wat geen recht is. Zie nader in deze ook De Bock 2011, p. 3-13.

3 Zo ook J.H.B. Bemelmans, *Totdat het tegendeel is bewezen. De onschuldpresumptie in rechtshistorisch, theoretisch, internationaalrechtelijk en Nederlands strafprocesrechtelijk perspectief* (diss. Radboud Universiteit Nijmegen), Deventer: Wolters Kluwer 2018, p. 79. ‘Gemakshalve’ omdat betoogd kan worden dat ‘ernstige bezwaren’ geen bewijsstandaard vormt, aangezien in dat stadium van het vooronderzoek van ‘bewijzen’ nog geen sprake is.

4 Zie bijvoorbeeld C.P.M. Cleiren en M.J. Dubelaar, ‘Modernisering van het strafrechtelijk bewijsrecht’, *RMThemis* 2018, p. 191-203, in het bijzonder p. 194-197; M.J. Dubelaar, ‘Nadere gedachten over de vervanging van het begrip overtuiging in strafzaken’, *Expertise en Recht* 2019, p. 1-3. Zie over ‘buiten redelijke twijfel’ als extra criterium P.J. Van Koppen, ‘De ware toedracht van Blackstone’, in: J. Altena e.a. (red.), *In onderlinge samenhang: Liber Amicorum Tineke Cleiren*, Den Haag: Boom 2021, p. 779-788. Zie over de aannemelijkheidsmaatstaf bij de strafuitsluitingsgronden Bemelmans 2018, p. 365-373; R. Jansen, ‘In dubio pro reo bij de strafuitsluitingsgronden’, *NJB* 2020/2; W.H.B. Dreissen, ‘Het bewijs van excepties’, *Boom Strafblad* 2020, p. 232-238. Met betrekking tot de gedragsbeïnvloedende en vrijheidsbeperkende maatregel zie G.M. de Vries, ‘De aannemelijkheid van gevaar in de verre toekomst: een probleem bij het opleggen van de GVM’, *DD* 2022/40.

terpreteerd (moeten) worden.⁵ Naast aandacht voor de interpretatie, bestaat de laatste jaren eveneens de nodige belangstelling voor de rechtstheoretische achtergrond van de standaarden. Zo stond Bijlsma vrij recent nog stil bij de grondslagen van bewijsstandaarden die een functie vervullen bij op recidivegevaar gebaseerde sancties.⁶ Dit in navolging van Bemelmans' proefschrift over de onschuldpresumptie, waarin de theoretische achtergronden van de bewijsstandaarden inzake de schuldvaststelling aan bod kwamen.⁷ Deze bijdragen laten zien dat ook met betrekking tot de rechtstheoretische achtergrond nog het nodige onbekend is.

Voornoemde vragen en probleempunten vragen om nadere overdenking. Daarbij is het van belang dat in de literatuur tot dusver weinig aandacht bestond voor de bewijsstandaarden in hun onderlinge verband. Mijn promotieonderzoek voorziet in die leemte. In het eerste deel van mijn onderzoek worden daartoe de vragen en problemen rondom deze standaarden zo volledig mogelijk in kaart gebracht. Daarbij wordt acht geslagen op de klassieke rechtsbronnen, zoals de wet, jurisprudentie en literatuur. Het tweede deel van het onderzoek heeft een meer rechtstheoretisch karakter, nu daarin de grondslagen van de bewijsstandaarden uitgelicht worden. Dit gebeurt mede aan de hand van inzichten uit relevante Anglo-Amerikaanse literatuur over feitenvaststelling en 'standards of proof'. In deze literatuur is het onderwerp namelijk aanzienlijk uitvoeriger geanalyseerd dan hier te lande, met dien verstande dat ook die literatuur zich hoofdzakelijk richt op de bewijsvraag en in mijn onderzoek ook de vertaalslag zal worden gemaakt naar andere bewijsstandaarden en -momenten. In het derde deel van het onderzoek kom ik tot een theoretisch kader dat specifiek ziet op de Nederlandse standaarden. Aansluitend ga ik na of, en in hoeverre, dit kader dienstig kan zijn bij de beantwoording van de verschillende vragen die uit het eerste deel van het onderzoek voortvloeiden.

In het vervolg van deze bijdrage staan enkele bevindingen van het tot dusver verrichte onderzoek centraal. In paragraaf 2 ga ik dieper in op de interpretatieproblemen die zich voordoen met betrekking tot de uiteenlopende bewijsstandaarden, mede ter illustratie van het belang van dit onderzoek, waarbij eveneens aandacht uitgaat naar de mijns inziens belangrijkste oorzaken van deze problemen. In paragraaf 3 wordt uitgebreider stilge-

staan bij de rechtstheoretische achtergronden en grondslagen van deze rechtsbegrippen. In paragraaf 4 volgt een conclusie, waarin wordt stilgestaan bij de meerwaarde van een uniform rechtstheoretisch kader met betrekking tot de bewijsstandaarden.

2. Problemen rondom de interpretatie van bewijsstandaarden

De onduidelijkheden omtrent de interpretatie van bewijsstandaarden vormen aanleiding voor dit onderzoek. Vooropgesteld moet worden dat deze onduidelijkheden nooit helemaal kunnen worden voorkomen. Bewijsstandaarden herbergen immers altijd een zekere mate van vaagheid. Het heel precies afbakenen van deze begrippen, bijvoorbeeld door middel van kwantificering, is onhaalbaar. Dat gezegd hebbende; uit de nadere probleemanalyse volgen drie gemeenschappelijke problemen, die – naast deze intrinsieke vaagheid – andere oorzaken hebben.

De onduidelijke terminologie rondom bewijsstandaarden vormt het eerste probleem. Zo is sprake van een gebrek aan consistentie ten aanzien van die terminologie. De term 'aannemelijk' vormt hiervan een treffende illustratie. Deze term duidt in ons strafprocesrecht namelijk verschillende bewijsstandaarden aan die qua striktheid aanzienlijk van elkaar verschillen.⁸ Zo zijn bepaalde feiten in het kader van de ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel pas aannemelijk als sprake is van een (zeer) hoge mate van zekerheid, terwijl de feitelijke grondslag bij de strafuitsluitingsgronden al veel eerder 'aannemelijk' wordt geacht. Dit is problematisch, aangezien verwacht mag worden dat deze rechtsbegrippen een min of meer eenduidige betekenis hebben, zoals bijvoorbeeld wel geldt voor de standaarden 'ernstige bezwaren' en 'redelijk vermoeden van schuld'. Daarnaast zijn de gebruikte bewoordingen in sommige gevallen misleidend. Het duidelijkste voorbeeld daarvan is de 'voldoende aanwijzingen'-standaard, die volgens de Hoge Raad gelijkgesteld moet worden met de 'buiten redelijke twijfel'-standaard.⁹ Hoewel deze gelijkstelling goed te verdedigen valt, wringt ze wel.¹⁰ 'Voldoende aanwijzingen' komt immers minder strikt voor dan 'buiten redelijke twijfel'.

5 Zie over 'redelijk vermoeden (van schuld)' bijvoorbeeld G.J.M. Corstens, *Het Nederlands strafprocesrecht*, bewerkt door M.J. Borgers en T. Kooijmans, Deventer: Wolters Kluwer 2021, p. 98-101; over 'ernstige bezwaren' Y.N. van den Brink, *Voorlopige hechtenis in het Nederlandse jeugdstrafrecht: wet en praktijk in het licht van internationale en Europese kindermensenrechten* (diss. Universiteit Leiden), Deventer: Wolters Kluwer 2018, p. 189-190 en 296-302; J.M. Verheul, in: *Handboek strafzaken 10.4* (online, bijgewerkt 11 november 2019).

6 J. Bijlsma, 'Het is tijd voor een ongevaarlijkheidspresumptie. Beschouwing naar aanleiding van J.H.B. Bemelmans, *Totdat het tegendeel is bewezen*', *RMThemis* 2021, p. 81-92.

7 Bemelmans 2018, p. 89-96. Het is Bemelmans vooral te doen om de grondslagen van de bewijsdimensie van de onschuldpresumptie. Desbetreffende grondslagen zijn, zoals hij zelf ook aangeeft, echter eveneens van belang voor de bewijsstandaard die in dit kader geldt.

8 Zo ook M.J. Borgers, *De ontnemingsmaatregel. Een onderzoek naar het karakter en de voorwaarden tot oplegging van de maatregel ter ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel (artikel 36e Wetboek van Strafrecht)* (diss. Tilburg University) Den Haag: BJu 2001, p. 280.

9 HR 29 september 2020, ECLI:NL:HR:2020:1523, NJ 2021/46, m.nt. J.M. Reijntjes.

10 Die lijn is goed te verdedigen, omdat de onschuldpresumptie uit art. 6 EVRM tot de gelijkstelling lijkt te nopen. Zie daarover Concl. A-G D.J.C. Aben 16 juni 2020, ECLI:NL:PHR:2020:861, par. 18-30, bij HR 29 september 2020, ECLI:NL:HR:2020:1523.

Een tweede probleem hangt samen met de mate waarin de bewijsstandaarden objectief of subjectief uitgelegd zouden moeten worden. De belangrijkste illustratie hiervan is de discussie rondom de aard van de rechterlijke overtuiging. In deze discussie worden van oudsher vooral de Franse begrippen *conviction intime* en *conviction raisonnée* tegenover elkaar gezet.¹¹ Het eerste begrip wordt daarbij voorgesteld als een intuïtief sentiment, waarbij het individuele gevoel van de rechter doorslaggevend is. Dit begrip is daarmee duidelijk subjectief van aard. Daarentegen heeft de *conviction raisonnée* een meer objectief karakter, nu deze overtuiging de uitkomst zou zijn van een rationeel proces, waarbij een hoge mate van waarschijnlijkheid moet worden bereikt. Hoewel de heersende opvatting inmiddels is dat de rechterlijke overtuiging zowel objectieve als subjectieve elementen bezit, staat de precieze balans tussen deze twee elementen nog steeds ter discussie.¹² Ook ten aanzien van andere bewijsstandaarden speelt deze vraag. Zo is bij het *redelijk* vermoeden van schuld weliswaar onmiskenbaar sprake van een objectief element, maar is slechts beperkt duidelijk in hoeverre de subjectieve beleving van de opsporingsambtenaar desondanks een (aanvullende) rol mag spelen.

Een derde probleem is dat onduidelijk blijft in hoeverre de (juiste) interpretatie van de bewijsstandaarden afhangt van de omstandigheden van het geval, zoals de ernst of bewijsbaarheid van het strafbare feit. Zal bijvoorbeeld eerder aan een bewijsstandaard zijn voldaan als mogelijk een moord is gepleegd dan wanneer het een mogelijke winkeldiefstal betreft? En kan in veelal lastige te bewijzen zedenzaken met minder genoegen worden genomen dan bij eenvoudiger te bewijzen delicten? Interessant is ook of het daarbij verschil maakt om welke standaard het gaat. Hoewel in de literatuur wel enige aandacht aan deze vragen is besteed, blijft een eenduidig antwoord veelal uit.¹³ Hetzelfde geldt voor de soortgelijke vraag of de interpretatie van bewijsstandaarden in het vooronderzoek afhangt van het dwangmiddel dat wordt ingezet. Is bijvoorbeeld eerder aan de ‘ernstige bezwaren’-standaard voldaan als het een lichaamsfouillering betreft dan als het gaat om de voorlopige hechtenis? Ook hier is niet helder in hoeverre de omstandigheden van belang zijn voor de invulling van de standaard.¹⁴

De beperkte aandacht die de wetgever blijkens de wetsgeschiedenis aan de verschillende bewijsstandaarden heeft besteed, vormt een belangrijke oorzaak voor de genoemde problemen. Zo stond de wetgever vrijwel nooit expliciet stil bij de gekozen terminologie, wat bij

draagt aan de genoemde inconsistenties en verwarring. Illustratief hiervoor is dat blijkens de memorie van toelichting bij het huidige Wetboek van Strafvordering voor de ‘ernstige bezwaren’-standaard aansluiting is gezocht bij de ‘meer gewichtige bezwaren’-standaard, zonder dat toentertijd duidelijk was hoe die standaard moest worden begrepen.¹⁵ Eenzelfde beeld is zichtbaar ten aanzien van zowel het tweede als derde probleem. De wetgever heeft bijvoorbeeld nimmer duidelijkheid geboden over de – subjectieve of objectieve – aard van de rechterlijke overtuiging, of aandacht besteed aan de rol die de omstandigheden van het geval spelen voor de interpretatie van een bewijsstandaard. Meer in het algemeen geldt dat de toelichting op bewijsstandaarden vaak beperkt is, en soms zelfs geheel afwezig.

Alhoewel het in eerste instantie aan de wetgever is om de bewijsstandaarden de benodigde aandacht te geven, valt ook op dat de Hoge Raad zich terughoudend opstelt. Geheel onbegrijpelijk is dit niet. Bewijsstandaarden spelen immers een rol bij de feitenvaststelling en de Hoge Raad is nadrukkelijk geen derde feitelijke instantie. Desondanks gaat het wel degelijk om rechtsbegrippen die uitgelegd kunnen worden. Een voorbeeld van een gemiste mogelijkheid daartoe vormt het reeds genoemde arrest over de aannemelijkheidsstandaard bij strafuitsluitingsgronden. De Hoge Raad ging in dit arrest niet over tot uitleg van de standaard, hoewel A-G Hartevelde meende dat ‘enige ruimte [bestaat] om te expliciteren dat het *in dubio pro reo*-beginsel hier onverkort van toepassing is’.¹⁶ Dezelfde positie neemt de Hoge Raad in ten aanzien van andere bewijsstandaarden. Zo houdt de Hoge Raad, anders dan bijvoorbeeld het *Bundesgerichtshof*, zich eveneens ver van een standpunt over de aard van de rechterlijke overtuiging.¹⁷

3. Grondslagen van bewijsstandaarden

Uit de vorige paragraaf wordt duidelijk dat meer houvast is gewenst vanuit de wetgever en de Hoge Raad. Een nadere bezinning op de grondslagen vormt een belangrijke manier om dit houvast te bieden. Juist bij lastige interpretatievragen dient immers aansluiting te worden gezocht bij de grondslagen van de rechtsbegrippen. Daarnaast biedt de nadere bezinning op de grondslagen de mogelijkheid om te komen tot een diepere doordiening van de bewijsstandaarden. Mijn promotieonder-

11 R.G. Bloemberg, ‘Een historische beschouwing op de Nederlandse bewijsstandaard in strafzaken, vergeleken met de Engelse *beyond-a-reasonable-doubt*-standaard’, *RMThemis* 2019, p. 60-72, in het bijzonder p. 61-67.

12 C.P.M. Cleiren, ‘De rechterlijke overtuiging. Een sprong met hindernissen’, *RMThemis* 2010, p. 259-267; Cleiren & Dubelaar, *RMThemis* 2018, p. 195-198.

13 Reijntjes beantwoordt deze vraag positief, zie: J.M. Reijntjes, ‘Art. 67 Sv’, in: A.L. Melai/M.S. Groenhuijsen e.a. (red.), *Wetboek van Strafvordering*, Deventer: Kluwer (online, bijgewerkt 18 mei 2011), aant. 3.

14 Zie (wederom) Reijntjes, ‘Art. 67 Sv’, in: Melai/Groenhuijsen, aant. 3.

15 *Kamerstukken II* 1913/14, 286, 3, p. 70.

16 HR 29 maart 2022, ECLI:NL:HR:2021:211 (concl. A-G A.E. Hartevelde), *NJ* 2022/178, m.nt. A.J. Machielse.

17 Het *Bundesgerichtshof* gaat blijkens het volgende citaat expliciet uit van een meer objectieve opvatting van de rechterlijke overtuiging: ‘Die richterliche Überzeugung setzt neben der persönlichen Gewißheit des Richters objektive Grundlagen voraus. Diese müssen aus rationalen Gründen den Schluß erlauben, daß das festgestellte Geschehen mit hoher Wahrscheinlichkeit mit der Wirklichkeit übereinstimmt’. Zie o.a. BGH 13 augustus 1991, 5 StR 231/91.

zoek staat dan ook mede in het teken van het inventariseren en doordenken van de (mogelijke) grondslagen van de bewijsstandaarden in het strafproces. Daartoe gaat ook aandacht uit naar rechtstheoretische, rechtsfilosofische en rechtspsychologische inzichten.

Aangezien absolute zekerheid bij de vaststelling van feiten onbereikbaar is, zijn onjuiste beslissingen niet te voorkomen. Het gaat daarbij om fout-positieve of fout-negatieve beslissingen. Onder de eerste categorie valt bijvoorbeeld het veroordelen van een onschuldige, terwijl het niet veroordelen van een schuldige onder de tweede categorie valt. De striktheid van een bewijsstandaard heeft invloed op de (statistische) verhouding tussen deze twee categorieën, aangezien striktere standaarden doorgaans leiden tot minder fout-positieve en meer fout-negatieve beslissingen. Als in plaats van de ‘rechterlijke overtuiging’ een minder strikte standaard gaat gelden, zullen – onder verder gelijke omstandigheden – bijvoorbeeld meer onschuldigen worden gestraft dan nu het geval is. In spiegelbeeld vormt de *wenselijk geachte* foutenverdeling een belangrijke grondslag van een bepaalde bewijsstandaard.¹⁸ Hoe meer waarde men hecht aan het voorkomen van fout-positieven ten opzichte van fout-negatieven, des te strikter de standaard immers dient te zijn. Dit verklaart eveneens waarom de stelregel ‘beter tien schuldigen vrijuit dan één onschuldige veroordeeld’ – ook wel de Blackstone-ratio of Trajanus-regel genoemd – steevast aan de ‘buiten redelijke twijfel’-standaard wordt gekoppeld.¹⁹

Hoewel deze wenselijke foutenverdeling in de Nederlandse literatuur slechts bij de bewijsvraag (beperkte) aandacht krijgt, is zij bij andere ingrijpende beslissingen ook van belang.²⁰ Daarbij springt vooral de foutenverdeling bij de voorlopige hechtenis in het oog. Kenmerkend voor de fase van het strafproces waarin deze beslissing wordt genomen, is dat het onderzoek nog loopt. Daardoor kunnen de schuldigen en onschuldigen minder goed van elkaar worden onderscheiden, wat logischerwijs meer fouten tot gevolg heeft. Gecombineerd met de ingrijpende aard van de voorlopige hechtenis verdient de foutenverdeling juist bij deze beslissing de overdenking die tot dusver vrijwel geheel is uitgebleven.

18 Achter deze wenselijk geachte foutenverdeling gaat een belangen- en argumentenafweging schuil. Is het bijvoorbeeld problematischer om onschuldigen voorlopig te hechten dan schuldigen – die aan de overige voorwaarden uit artikel 67 hebben voldaan – niet voorlopig te hechten? En zo ja, welke argumenten en belangen liggen daaraan ten grondslag? Bij deze afweging spelen zowel deontologische als consequentalistische overwegingen een rol. Zo wordt in het kader van de bewijsvraag vanuit het eerste perspectief wel bepleit dat de bestraffing van onschuldigen moreel laakbaarder is dan het niet straffen van schuldigen. Vanuit consequentalistisch perspectief worden daarentegen vooral de hogere maatschappelijke kosten die aan het straffen van onschuldigen verbonden (zouden) zijn, genoemd. Zie hiervoor Bemelmans 2018, p. 92-95.

19 Zie over de Blackstone-ratio bijvoorbeeld A. Volokh, ‘N guilty men’, *University of Pennsylvania Law Review* 1997, p. 173-216.

20 Zie bijvoorbeeld Van Koppen 2021, p. 782-785; R.W.M. Giard en H.L.G.J. Merckelbach, ‘Blackstone’s belijdenis opnieuw bezien. Over de rol van onwetendheid bij strafrechtelijke dwalingen’, *Expertise en Recht* 2018, p. 237-240; Bemelmans 2018, p. 92-95.

Als gezegd maak ik bij de rechtstheoretische analyse gebruik van de Anglo-Amerikaanse literatuur over het onderwerp. Een van de belangrijkste inzichten uit die literatuur is dat voornoemde relatie tussen de foutenverdeling en bewijsstandaarden verre van eenvoudig is. Zo geldt weliswaar dat striktere bewijsstandaarden onder verder gelijkblijvende omstandigheden tot minder fout-positieve en meer fout-negatieve beslissingen leiden, maar is de precieze invloed van de standaarden verre van evident. Deze invloed hangt namelijk af van twee aanvullende factoren: (1) de kwaliteit van de rechterlijke waarheidsvinding en (2) het percentage verdachten dat daadwerkelijk schuldig is.²¹ Het is evenwel lastig te bepalen in hoeverre deze factoren daadwerkelijk gelijk blijven of juist door de bewijsstandaard worden beïnvloed. Illustratief hiervoor is dat in de literatuur wel is bepleit dat een striktere standaard onder omstandigheden kan leiden tot het veroordelen van méér onschuldigen.²² Een oorzaak daarvoor zou zijn dat door een striktere standaard dusdanig meer criminaliteit plaatsvindt, dat de accuraatheid van het strafproces af zou nemen omdat er te weinig competente feitenrechters beschikbaar zijn. Daarnaast zouden in verhouding meer onschuldigen voor de rechter kunnen verschijnen. Als gevolg van deze twee factoren is het volgens de auteurs niet uitgesloten dat uiteindelijk onbedoeld juist meer onschuldigen worden veroordeeld. Deze en vergelijkbare inzichten zijn van groot belang om de grondslagen van bewijsstandaarden te begrijpen en dragen eveneens bij aan het doordenken van het rechtstheoretisch kader achter de standaarden.

De foutenreductie en daarmee de waarheidsvinding vormt een tweede – wellicht minder voor de hand liggende – (mogelijke) grondslag van de bewijsstandaarden. Betoogd kan namelijk worden dat bewijsstandaarden eveneens kunnen bijdragen aan het vinden van de materiële waarheid. Zo komt De Bock, met inachtneming van het perspectief van waarheidsvinding, tot de volgende bewijswaarderingsmaatstraf voor het civiele recht:

‘Een feit is voor de civiele rechter bewezen wanneer uit de beschikbare bewijsmiddelen redelijkerwijs kan worden afgeleid dat het feit zich heeft voorgedaan, en uit die bewijsmiddelen niet even goed kan worden afgeleid dat hetgeen de wederpartij met betrekking tot dat feit stelt, zich heeft voorgedaan, terwijl zich

21 M.L. DeKay, ‘Blackstone-Like Error Ratios & Probabilistic Standards of Proof’, *Law & Social Inquiry* 1996, p. 95-132, in het bijzonder p. 99. Het belang van deze factoren wordt duidelijk door te veronderstellen dat ofwel de rechterlijke waarheidsvinding feilloos is, ofwel elke verdachte schuldig is. In die situatie zijn bewijsstandaarden overbodig. Indien de rechter perfect onderscheid kan maken tussen schuldigen en onschuldigen, bestaat er immers geen onzekerheid, terwijl als iedere verdachte schuldig is, de rechter steeds zonder meer tot een veroordeling kan komen.

22 L. Kaplow, ‘Burden of proof’, *The Yale Law Journal* 2012, p. 738-859, in het bijzonder p. 789-798; D. Epps, ‘The consequence of error in criminal justice’, *Harvard Law Review* 2015, p. 1065-1151, in het bijzonder p. 1098-1100.

evenmin de situatie voordoet dat bewijsmateriaal dat redelijkerwijs verwacht mocht worden, ontbreekt.²³

Het is duidelijk dat deze maatstaf tot op zekere hoogte laat zien *hoe* de rechter moet nagaan of een feit is bewezen. Aan de maatstaf lijkt in zekere zin zelfs een bewijstheorie te zijn verbonden. Zodoende gaat het De Bock niet enkel meer om de foutenverdeling, maar ook om de foutenreductie of waarheidsvinding. In mijn promotieonderzoek ga ik in lijn hiervan na of, en in hoeverre, de waarheidsvinding eveneens een grondslag kan vormen voor de bewijsstandaarden in het strafproces.

Met betrekking tot het rechtstheoretisch kader verdienen verder ook de rechtsbeginselen aandacht. Een belangrijke vraag is hoe deze rechtsbeginselen met de verschillende bewijsstandaarden samenhangen. Zoals in de inleiding bleek, heeft Bemelmans hier in het kader van de schuldvaststelling over geschreven, aangezien hij de bewijsstandaarden inzake de eerste drie materiële vragen in verband brengt met de bewijsdimensie van de onschuldpresumptie.²⁴ Voor andere bewijsstandaarden, zoals ‘ernstige bezwaren’ of de aannemelijkheidsstandaarden in het kader van de sanctietoemeting, is die relatie evenwel nog niet uitgedacht en daardoor veel onduidelijker. Werkt het strafvorderlijk proportionaliteitsbeginsel bijvoorbeeld door bij de ‘ernstige bezwaren’-standaard in het kader van de voorlopige hechtenis, terwijl in de andere voorwaarden van de artikelen 67 en 67a Sv de proportionaliteit al besloten lijkt te liggen? En dient een bewijsstandaard bij sancties inzake recidivegevaar inderdaad op een ongevaarlijkheidspresumptie te berusten, of volstaat het om (direct) na te gaan wat bij dit type sancties de wenselijke foutenverdeling is?

4. Conclusie

De laatste jaren ontstaat begrijpelijkerwijs steeds meer aandacht voor de verschillende bewijsstandaarden die ons strafproces kent. Rondom deze standaarden bestaan immers meerdere onduidelijkheden en problemen, die niet alleen voortkomen uit de bijzondere aard van deze rechtsbegrippen, maar eveneens het gevolg zijn van het beperkte houvast dat wordt geboden door de wetgever en de Hoge Raad. Dit noopt tot nadere overdenking en bezinning op de grondslagen van de bewijsstandaarden, waarvan hiervoor de eerste contouren zijn geschetst.

In het vervolg van mijn promotieonderzoek richt ik me op het nader verkennen van de rechtstheoretische,

rechtsfilosofische en rechtspsychologische literatuur die relevant is voor de overdenking van de bewijsstandaarden. Mede aan de hand daarvan bouw ik (verder) aan een kader van waaruit bewijsstandaarden in hun onderlinge verband kunnen worden geanalyseerd. Dit alles met het uiteindelijke doel om tot beter doordachte bewijsstandaarden te komen en de feitenrechter meer houvast te bieden bij de interpretatie van deze bijzondere rechtsbegrippen.

23 De Bock 2011, p. 210-219, in het bijzonder p. 218. Volgens De Bock is de rechterlijke overtuiging bijvoorbeeld een nietszeggende maatstaf, omdat niet wordt aangegeven *wanneer* de rechter zich overtuigd kan of moet achten. Met dit standpunt sluit ze aan bij de stevige kritiek van Laudan op de ‘*beyond reasonable doubt*’-bewijsstandaard in het Amerikaanse strafrecht. Zie voor deze kritiek L. Laudan, *Truth, Error, and Criminal Law: An Essay in Legal Epistemology*, Cambridge: Cambridge University Press 2006, p. 62.

24 Bemelmans 2018, p. 78-80, p. 109-118 & p. 353-363.